

Oponentský posudek habilitační práce

Jakub Drábik

Fašismus, Premedia 2019, 643 s.

Jsou počiny a věci, které takřikajíc zrají. Jestliže již před pěti lety byla monografie Jakuba Drábika bezesporu aktuální a potřebná, v současné době se její význam ještě umocnil. Spatřila světlo světa těsně před pandemií covidu-19, která ve svém důsledku vedla k mnoha proměnám, negativnímu dopadu na ekonomiku, zvýšení společenského tlaku v řadě zemích světa, a navíc v období jejího odeznívání došlo k útoku Ruska na Ukrajinu a prudkému zvýšení ceslosvětového napětí a strachu z další eskalace konfliktu. Uprchlíká vlna, ekonomická nejistota a obavy z potenciálně hrozící jaderné války se bohužel staly ideálním podhoubím pro zvýšenou aktivitu a vzestup hnutí a stran z obou extrémních krajů politického spektra, které (často pod vlivem ruské propagandy) dokázaly této příležitosti využít. Teroristický útok palestinských ozbrojených skupin z října 2023 a následná reakce Izraele vedly k vzednutí protiizraelských, potažmo přímo antisemitských nálad a k alarmujícímu nárůstu činů, které jsou s tím spojené. Orientovat se v současném světě není proto jednoduché a nepřidá k tomu ani často protichůdné používání řady termínů a narativů. Mezi nimi se objevuje v různých spojeních i „fašismus“, popř. „nacismus“, ale i nově pojmy jako „ruský fašismus“, resp. „rašismus“. Volné zacházení s označením „fašismus“ a jeho adjektivy bylo nicméně běžné i před tímto obdobím, a to i ve veřejnoprávních médiích. Význam dostupné odborné publikace, která osvětlí jak samotný pojem, tak jeho původ, inspirace, teorie, vývoj na konkrétních případech, včetně reflexe až téměř do současnosti, je proto velký a neměl by se omezit jen na profesní skupiny historiků, politologů nebo sociologů.

Předpokládám, že autor si byl na začátku psaní této práce vědomý toho, jak velké břemeno na sebe bere. Vzhledem k tomu, jak a kde všude a v jakých formách se fašismus dokázal v meziválečném období etablovat a též k tomu, že přes otřesnou zkušenost druhé světové války bohužel nezmizel, znamenalo pro něj nutnost velmi důkladné a široce zaměřené heuristické průpravy a též archivního výzkumu, který v případě britského fašismu pomohl přiblížit čtenářům v našem prostoru tuto nepřiliš známou kapitolu britských dějin. Měl již však na co navazovat a bylo to pole, v němž už se dokázal zkušeně pohybovat. Přesto si myslím, že i samotná podoba práce byla předmětem diskusí a dlouhého přemýšlení. Jakkoliv koncepce úvodních částí byla zřejmá, v případě konkrétních států a vývoje fašistických hnutí a stran již mohla být podoba práce jiná, jakkoliv takto dává samozřejmě logiku a autor ji sám v úvodu vysvětluje. Vyhnut se Itálii coby kolébce fašismu a věčné inspiraci pro další hnutí šlo jen těžko, stejně jako opominout nacistické Německo jako nejradikálnější formu fašismu založenou na biologickém rasismu, a to i přesto, že k vzestupu NSDAP a následnému vývoji existuje řada dostupných prací. Vzhledem k tomu, že Jakub Drábik byl studentem prof. Griffina a publikoval práce k britskému fašismu, je i exkurz do Velké Británie logický a o to zajímavější, že postavení Velké Británie bylo přes všechny problémy jiné než v ostatních sledovaných zemích. Československý fašismus, byť již není z hlediska historiografie Popelkou, trpí mnoha mýty a vynechat jej, by byla též škoda. I tak bych ale bezesporu uvítal třeba nahlédnutí do zemí, s nimiž jsme v meziválečném období sousedili, a kde nabral hodně zajímavých podob, např. v Rumunsku. Chápu však, že už tak obsáhlá práce by dále a zřejmě i neúměrně narostla.

Vezměme to však od počátku. Monografie je rozdělena do tří velkých celků. První autor logicky zaměřil na zásadní a zároveň značně obtížnou otázku – co je vlastně fašismus? Vzhledem k tomu, jak je tento pojem zprofanovaný, jak se s ním zacházelo před rokem 1989, ale i jak se s ním zachází v současnosti, není vůbec jednoduché jej vymezit, což autor pochopitelně konstatuje též a obsírně přibližuje snahy

(nejen) historiků o jeho jasnou definici. Je to o to obtížnější, že samotní teoretici fašismu vycházeli z mnoha inspirativních zdrojů, které mohly být navíc i protichůdné, případně své hnutí popisovali řečeno s Gentilem jako spíš styl než doktrínu a postoj spíš než čin. Ještě horší je to potom s fašistickou politikou v praxi, což autor dokládá v celé knize na množství příkladů. V případě vymezení fašismu předkládá tedy na základě svého rozsáhlého studia a výzkumu jednotlivé aspekty (charakteristiky), které vnímá jako vymezující pro takovéto označení. Čtení je to v řadě případů až nepříjemně aktuální, protože nemálo věcí, s nimiž (neo)fašisté pracovali, resp. pracují (např. teze o rozkladu společnosti), jsou v mediálním prostoru a zejména na sociálních sítích stále aktuální. Ostatně Jakub Drábik, což hodnotím velmi pozitivně, to vnímá a často komentuje právě i ve vztahu k dnešku. Následně z definice fašismu implikuje základní okruhy, které se týkají mesiášského boje, propagandy, konspiračních teorií, mládeže atd. Je znát jeho široký rozhled, schopnost jednotlivé věci zasazovat do kontextu, přemýšlet o nich, ptát se a co víc Jakub Drábik má dar čtivého psaní. Čtenáře dokáže vnést do děje, zaujmout jej, ale nechává mu i prostor vnitřní diskusi a radost z nově poznáných věcí (i z drobností – např. jsem nevěděl, že známý pojem „*entartete Kunst*“ nacisté jen využili a jeho autorem byl Žid). Autor má i dar zkratky, dokáže vystihnout to podstatné, i když jsem se přese všechno párkrát ošil, kupř. u charakteristiky nacistické stranické organizace NSV, která „*sa starala o blaho občanov prostredníctvom rôznych charitatívnych akcií*“ (s. 36) Vzhledem k tomu, že NSV měla ve své kompetenci sociální a do velké míry i zdravotní záležitosti, prevenci, provoz ozdravných zařízení, ale i organizaci evakuace říšských Němců z nálety ohrožených oblastí apod., mi to přišlo přeci jen až moc zkratkovité. V některých případech jsem autorovy teze vnímal jako diskutabilní, např. když píše, že Stalin oproti Hitlerovi masovou podporu nikdy neměl. (s. 87) Pravdou je, že Stalin se na rozdíl od Hitlera nemusel nikdy o podporu ucházet ve svobodných volbách, ale díky systematické práci na jeho zbožštění coby neomylného lidového vůdce (voždě), který ochrání SSSR před jeho nepřáteli, dokázal zmást mysl i těch, proti nimž zamířil svou represí (viz např. rozsáhlé stranické čistky). Vybudoval si orwelllovský národ uctíváčů modly, který jej, což je neuvěřitelné, opět rehabilituje. Když se pak autor zamýšlí nad tím, co lákalo mládež k fašistům (s. 92-97), stálo by za to explicitně zmínit sociální podmínky, nezaměstnanost atd., kdy fašisté (nacisté) znamenali pro mládež naději. Na druhou stranu to jasně přibližuje v dalších kapitolách. Z věcných chyb jsem v této části narazil na jednu, kdy na s. 76 píše, že NSDAP zvítězila v listopadu 1932 s nejlepším výsledkem. Muselo to být nicméně přehlédnutí, protože na s. 276 již správně uvádí, že nejlepšího výsledku dosáhla NSDAP v červenci 1932.

Nejrozsáhlejší část monografie (s. 140-463) patří příkladům vývoje fašistických stran a hnutí v již zmíněných zemích. Platí zde to, co jsem již uvedl výše – tzn., že autor se v tématu pohybuje jistě, s přehledem a dokáže vyzdvihnout do podstatné. Není to vzhledem ke složitosti vývoje vůbec jednoduché a mohlo by to v případě méně erudovaného autora skončit zabřednutím do zákoutí tehdejších politických spleť. Jeho výklad je však jasný a sám si je vědom toho, že nemůže být vzhledem k zaměření publikace zcela vyčerpávající. Proto i mé případné postřehy jsou spíš mým pocitem, co se u jednotlivých zemí mohlo ještě objevit.

V případě italského fašismu mne trochu překvapilo, že poněkud zanikl stát jako entita, pro níž fašista žije a pracuje. Vždy mi z Doktríny fašismu právě stát vycházel jako středobod žití a snažení na rozdíl od nacionálního socialismu, kde cílem bylo vytvoření národního společenství (*Volksgemeinschaft*) tvořeného čistokrevnými árijci. Italský odlišný přístup k židům autor zmiňuje, ale zmínku by si zasloužil osud židů v okupovaném Řecku. Na území, které kontrolovali Italové, byli v bezpečí až do léta 1943. Kapitulace Itálie a následné obsazení Němci znamenaly pro většinu z nich rychlý konec a téměř zánik řecké židovské diaspory. Jestliže pak autor poukazuje na nekompromisní přístup Italů vůči Slovanům, jmenovitě zejména Slovincům, na což se dost často zapomíná, zmínku by si zasloužili i obyvatelé území,

keré Itálie získala po první světové válce, a kde probíhala bezohledná italizace německojazyčných obyvatel. O to lícoměrnější byla kritika Mussoliniho vůči Československu v roce 1938. A do třetice – za připomenutí by stálo i nekonzultované dobrodružství a následně neúspěch Italů v severní Africe, který vedl Hitlera k nutnosti vyslat do oblasti Afrikakorps.

Jakub Drábik v případě Itálie velmi dobře nastínil to, že na vzestupu fašistů měly svůj podíl i nefašistické strany a instituce – ať již šlo o krizemi zmítanou socialistickou stranu, nepochopitelný postoj krále v říjnu 1922, stejně jako podivnou nečinnost bezpečnostních složek v případě guerilly rozpoutané fašisty na severu Itálie, která se táhla řadů týdnů (!). Stejně tak dokázal provést čtenáře velmi složitým vývojem Výmarské republiky po vypuknutí hospodářské krize. Názorně ukazuje, jak málo chybělo k tomu, aby se Hitler k moci nedostal, a že k tomu vedly kroky, které příznačně šly mimo stanovené demokratické principy. V tomto ohledu byla nešťastná již prezidentská volba z roku 1925, ale na druhou stranu je nesmírně zajímavý posun Hindenburgova elektorátu ve volbách 1932. Fatální chybou pak bylo podcenění Hitlera, který dokázal ovládnout pole s ohromující rychlostí. Ocenil jsem, že autor se soustředil zejména na okolnosti vývoje NSDAP, její cesty k moci a následnému etablování strany do celé společnosti a události po vypuknutí druhé světové války již jen nastínil. Opět bych poukázal na několik drobností. Překvapila mne autorova zmínka o tom, že Hitler „*mal relativne bezstarostné detstvo*“ (s. 242) To nekoreluje ani s prací Iana Kershawa ani Alana Bullocka, které zmiňuje, a kteří naopak zdůrazňují protiklad mezi despotickým násilným otcem, který Hitlera pravidelně bil, a ochranitelskou milující matkou. Když se pak autor zmiňuje o nacistické architektuře s poukazem na onu monumentální (s. 330), připomněl bych její – na první pohled – antipod, tj. oficiální architekturu vycházející z idealizované vesnice a lidových vzorů, která se pak objevovala i v městském prostředí, např. v nově stavěných sídlištích. Modernita vs. ideál klidného venkova s konzervativními jistotami. V případě hospodářské politiky, resp. problematického vypořádání s krizí, by stálo za připomenutí zavedení povinné branné služby a Říšské pracovní služby. Obě instituce opticky snížily nezaměstnanost právě u tolik problematických mladých ročníků. V nacistickém Německu, které, jak ukazují současné výzkumy, nevykazovalo nijak oslňující hospodářské výsledky, byl pak velmi důležitý celkový étos, kterému podlehl většina národa, díky němuž obyvatelé vše vnímali pozitivněji (jak je celkové naladění důležité, ukázaly třeba v ČR roky před pandemií covid-19, kdy byly ekonomické výsledky nejlepší za dobu její existence, ale vládla „*blbá nálada*“). Jedna záležitost mi však v textu chyběla a domnívám se, že tam být měla – mám na mysli příčiny tzv. „*Křišťálové noci*“ (s. 343). Ty jsou často opomíjeny a znalost o nich není příliš velká. Poukazují však na politiku státu, který se snažil Německu přiblížit, až se stal jeho obětí.

Kapitola o britském fašismu byla pro mne velmi zajímavá, protože jsem se s tímto tématem setkal spíše okrajově. Jméno Oswalda Mosleyho je sice poměrně známé, o poznání méně však celkové pozadí vzestupu a pádu britských fašistů. Napadla mne však během čtení otázka, na níž jsem odpověď nenalezl, nebo si jí nevšiml – jaký byl postoj fašistů vůči monarchii? Je zajímavé, že pozapomenutý Mosley se v poslední době stal tématem různých meme vzhledem k jeho postoji vůči nacistickému Německu z roku 1938, který se dává do souvislosti s požadavky různých politických a občanských skupin o zastavení zbrojní podpory Ukrajině a uzavření míru.

Československý, resp. český fašismus byl dlouho tabu a pokud už byl zmíněn, tak jako záležitost deklasovaných vrstev, který neměl v zásadě ani smysluplný program. Práce po roce 1989 poodhalily mnohem barvitější skutečnost a jak autor upozorňuje, i přes další výzkum existují řada témat, o nichž toho moc nevíme – např. o zapojení žen. Vyzdvihl bych nicméně jednu věc, na níž Jakub Drábik poukazuje, totiž, že fašisté mohli mít s jiným vůdcem výrazně vyšší naději na úspěch, což by

v Československu, kde komunisté v roce 1925 obsadili těsně druhé místo ve volbách, mohlo vést k další destabilizaci už tak křehkého a problematického politického systému. Naštěstí se v jejich případě projevoval syndrom, který autor v knize též zmiňuje – neschopnost se integrovat a spolupracovat kvůli ambicím mnoha malých vůdců, kteří tak raději štěpili stávající organizace a zakládali si vlastní. Toho v období protektorátu umně využili nacisté – ambice desítek fašistických a nacistických organizací nasměřovali pro své potřeby a zároveň se bez sentimentu zbavili té největší, tj. Vlajky, když už pro ně přestala být výhodná. Neschopnost dlouhodobé vzájemné spolupráce naštěstí chybí i současným představitelům krajně pravicové scény, takže jejich životnost je silně limitovaná. V textu jsem narazil pouze na jednu věcnou nesrovnalost – Jan Rys-Rozsévač je na s. 457 uveden jako Jozef.

Poslední část monografie je věnovaná období po roce 1945 a reflektuje situaci v jednotlivých zemích, o nichž se pojednávalo v prostřední části, není však již zmíněna Česká republika, pouze Slovensko. Jde každopádně o nesmírně zajímavou část, jakkoliv řada subjektů i osobností, které autor zmiňuje, měla pouze (a naštěstí) jen marginální vliv. I přesto je to fascinující příběh plynoucí již jen z toho prostého faktu, že přes vinu, kterou fašismus a nacismus měly na rozpoutání druhé světové války, nezmizely, pouze se musely stáhnout na okraj spektra a často (jak Jakub Drábik přesvědčivě dokazuje) maskovat. Objevily se nové teorie a cíle více či méně reálné, z nichž sblížení se Sovětským svazem zní až příliš aktuálně (viz současný postoj stran z okrajů spektra k válce na Ukrajině a Putinově Rusku). I tak ale dokázala některá fašistická hnutí zapříčinit vážné problémy, když se jejich aktivity přelily do teroristické činnosti. Velmi kvituji též části věnované internetu, který nesmírně usnadnil šíření krajně pravicových myšlenek všeho druhu, včetně jinak zakázané literatury popírající holocaust apod., stejně jako nástin hudební scény a její role, která umožnila šířit, popř. šíří neonacistické myšlenky jiným způsobem. Je zajímavé, že na počátku devadesátých let se např. kapela Orlik stala de facto součástí hudebního mainstreamu a např. na koncertě v Bzenci v roce 1991 spolu svorně hrály punkové kapely jako Tři sestry a skinheadské (neonacistické) kapely jako Orlik a Krátky proces.

To, jak je celý proces formování a vývoje krajně pravicových stran fluidní, ukazují pak části, které Jakub Drábik věnoval stranám, které před více jak pěti lety vypadaly jako stoupající hvězdy. Jobbik však v roce 2022 kandidoval v rámci levicově-zelené koalice Společně pro Maďarsko (sic!) a ztratil mandáty, Zlatý úsvit byl v roce 2020 řeckým nejvyšším soudem označen jako zločinecká organizace a jeho vedení skončilo za mřížemi, a vůdce LSNS Marián Kotleba se stal looserem slovenské politické scény, kde se však objevilo odštěpené uskupení Republika a ministři nominovaní za SNS předvádí po posledních volbách své schopnosti. V této souvislosti Jakub Drábik upozorňuje, jak se nesystémovým stranám podařilo v mnoha případech infiltrovat běžný jazyk jejich výrazy (např. za uprchlické krize) i to, jak politici ze stran, které jsou vnímány jako demokratické, výrazně přitvrdili ve svých vyjádřeních ve snaze zajistit si hlasy voličů z okrajů politického spektra. Jak se ukazuje i v České republice, životnost nesystémových stran je tak říkajíc s ručením omezeným, na jejich místo se však tlačí nové s neokoukanými lídry. Je tak velkou otázkou, jaká bude situace za dalších pět let, což záleží na řadě faktorů, které bohužel nejsou příliš příznivé (mezinárodní napětí, ruská agrese, ambice Číny, klimatická krize atp.).

Zpátky k práci samotné. Je známou pravdou, že se lépe píše posudky kritické. V tomto případě tomu tak však není. Monografie Fašismus je příkladem vyzrálé, promyšlené, dobře koncipované práce, která mimo precizního zpracování témat, které jsou historiograficky dobře podloženy, přináší řadu zajímavých a nových faktů a postřehů, které vzešly na základě autorova výzkumu. Jakub Drábik bezesporu prokázal, že je historikem přemýšlivým, kritickým, který nejenže nemá problém s tím, aby zasadil věci do širokého kontextu, přičemž se může opřít o své široké znalosti, ale dokáže je

implementovat i do současné situace a udržet si při tom odstup. Připomínky, které jsem v posudku uvedl jsou spíše postřehy a případně náměty k diskusi, které mne při četbě napadly. Jsem přesvědčen, že Jakub Drábik zcela naplnil požadavky kladené na tento typ práce a rád ji doporučuji k obhajobě v rámci habilitačního řízení.

v Ústí nad Labem, 5. září 2024

111 Univerzita J. E. Purkyně
v Ústí nad Labem
Filozofická fakulta
400 96 Ústí nad Labem, Pasteurova 13
katedra historie

doc. Mgr. Martin Veselý, Ph.D.

Katedra historie FF Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem